

Attila'yı İnşa Etmek: Türk Tarihçiliğinde Attila İmajı ve Karşıtlık Kurma Yöntemi

Can Tankut Esmen*

Giriş

Tarih metinleri anlattıkları dönemle her ne kadar bağlantılı olsalar da temelde tarihçinin içinde bulunduğu dönemin ürünüdürler. Geçmişten miras kalan belgeler yumağı tarihçi için bir çerçeve çizse de bu eğip bükülemeyecek kadar katı değildir. Aynı belgeler ile birbirinden farklı, hatta metni kaleme alan kadar çok tarih anlatısı ortaya koymak mümkündür. Tarihçi, çağının insanı olarak öncelikle çağının ruhu ile kurduğu diyalog, daha sonrasında o çağın ihtiyaçları, düşünce dünyası ve dil dünyası içerisinde kendi eserini yazar. Aynı şekilde yazılan tarih metni de kendi döneminin bağlamında okunduğunda anlamlı hale gelir. Daha popüler bir ifadeyle Croce'un dediği gibi *her tarih aslında çağdaş tarihtir*.¹ Tarihçi tarafından inşa edilir.

Tarihçinin inşa sürecine bakıldığında diğer teknik konular hariç tutulursa, tarihçinin imgeler/imajlar ile çalıştığı söylenebilir. Şöyle ki imajları zihninde bir bağlama oturtan tarihçi metnini kronolojiyle çelişmeyen ve anlamlı bir anlatı içinde kurgulayarak tarih yapar. Tarihçinin zihninde yer almayan, onun düşünemediği bir imajın metin içinde yer almasına imkân yoktur. Yığılarak biriken bu imgeler bütünü zamanla kanunlaşır ve nesnesine dair daha katı bir imajın keskin hatlar ile belirgin hale gelmesine yardımcı olur. Bu aynı zamanda şunu da gösterir; tarihçi kendi zihnindeki imajı ortaya koyarak aslında bugüne olduğu kadar, gelecekte tarih yapacak tarihçi adayların zihinlerindeki imgelerle de iletişim kurmakta ve onları etkilemektedir. Böylelikle imgelerin, anlatı içindeki konumları temel derecede önemli hale gelmekte ve bizi imgeler üzerinde düşünmeye mecbur bırakmaktadır.

Bu çalışmada incelenmek istenen ise Attila imajı ve bu imajın ortaya konulması sırasında yöntem olarak benimsenen ve tarafımızca karşıtlık kurma olarak adlandırılan yöntemdir. Attila, Avrupa Hunları'nın hakkında en fazla malumat

* Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, cantankutesmen@gmail.com ORCID:0000-0002-1884-1276

1 R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Doğubatu Yayınları, çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara 2013, s. 259.

sahibi olunan hükümdarıdır. O, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da tartışmasız hâkimiyetini tesis eden, döneminin yaşayan en kudretli insanlarından bir tanesi olarak betimlenmektedir. Türk tarihçiliği noktasından bakıldığında, özellikle *büyük adamların* ve siyasi olayların tarihine odaklanma geleneğine sahip olduğu da düşünülürse, Attila ele alınması oldukça makbul bir tarihî nesne haline gelmektedir. Türk tarihçilerin, Doğulu menşeli bir toplum olan, konar-göçer yaşam tarzını benimsemiş Türklerin Batı'nın tarihi boyunca ortaya koyduğu en büyük siyasi teşekküllerden birisi olan Roma İmparatorluğu'nun her iki koluna da çok zor yıllar yaşatmış bir hakanı sayılan Attila'yı ele almamaları imkânsızdır. Attila hem içeriye hem dışarıya mesaj verme gücü olan ender tarihi figürlerden bir tanesi olarak tarih yazımında yerini almış ve almaya devam edecektir.

Attila imajı, bizim en genel hatlarıyla Tek Parti Dönemi olarak tasnif edebileceğimiz, cumhuriyetin ilk yıllarından tek partili hayatın son bulduğu 50'li yıllara kadar sürmüş devirde oldukça güçlü şekilde ele alınmıştır. Devam eden süreçte ise tarihçilik çoğunlukla bu ilk yılların reddi/eleştirisi üzerinden yapılır görünse de Tek Parti Döneminin izlerini her daim taşımıştır. Bu yıllar da tarihçilik mesleğinde nicelik anlamında bir artışın baş göstermeye başlaması, buna mukabil uzmanlaşmanın artması ve Attila imajına tali yollarla değinen tarihçilerin de birkaç ana koldan beslenmeleri göz önüne alındığında; Kurat-Kafesoğlu-Başstav-Ahmetbeyoğlu-Gömeç izleğini takip etmek bize çözümlememizi yapmak için yeterli verileri sağlayacaktır. Bu izlek üzerinde, inşa edilen imaj ortaya konmaya çalışılırken tarihçilerin Attila'yı tanımlama biçimleri ve özellikle kullandıkları sıfatlara dikkat edilecektir.

Attila imajı tarif edildikten sonra -ki aşağıda ilk olarak bu yapılacaktır- çalışmanın esas noktasına varılacaktır. Attila anlatısı ortaya konulurken kolayca gözlenebileceği üzere, hem de en başından bugüne *karşıtlık kurma yöntemi* benimsenmiş, Attila hayat hikâyesi içindeki iki önemli figür Bleda ve Aetius ile çatıştırılarak çoğu zaman Attila'nın neye ya da kime benzediği değil de neye ya da kime benzemediği üzerinden bir anlatı ortaya konmuştur. Bu çatışmalar, bize Attila hakkında bir şeyler söylüyor olsalar da bir bakış açısına göre asıl anlattıklarının kaleme alındıkları metnin yazarı (tarihçi) ve içinde buldukları dönemin tarihçilik anlayışı olduğu unutulmamalıdır.

Attila İmajı

Attila, tarihî metinler içerisinde, olaylar örgüsü ortaya konulurken gerek meselelerin

kendisi merkezli ele alınmasında gerek bizatihi kendi özelliklerinin tasvir edilmişinde gerekse de üzerine yüklenen çağını ve yaptıklarını aşan misyonla Avrupa Hun tarihinin içerisinde ancak bu tarihi anlatıdan bir adım öne çıkartılarak tasavvur edilmiş bir imgedir². Bu durumun anlaşılabilmesi, Attila'nın tarih içerisindeki yerinin anlaşılabilmesinden çok daha büyük bir hadisedir. Tarihî metinlerin işaret ettiği, siyasi tarih anlatısı içinde takip edilebileceği gibi askeri ve politik anlamda çok başarılı olmuş, yaşadığı dönemde bilinen dünyanın belki de en güçlü insanı haline gelmiş 'Attila' kastedilen şey değildir. Burada görülmesi arzu edilen, ulus inşacı- modern Türk tarihçiliğinin doğuşundan bugüne geçen sürede Attila dendiğinde zihinlerde nasıl bir görüntünün canlandığıdır.

Attila imajı tabiri esas olarak modern tarih yazımının bir ürünüdür. Geleneksel tarih yazımı içinde (özel olarak da Osmanlı geleneğinde) arkaik bir figür ve silik bir silüet olarak var olabilecek olan Attila modernite ve onun ihtiyaçları doğrultusunda yeniden inşaya tabi tutulmuştur. Tek Parti Döneminde oldukça güçlü şekilde olduğu gözlenen bu inşa sürecinin ilerleyen yıllarda, günümüze dek çeşitli araştırmacılar tarafından sürdürüldüğü gözlenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Kafesoğlu ve sonrası dönemde uzmanlaşmanın öne çıkmaya başlamasıdır. Çalışmamızda biz de yukarıda da değindiğimiz gibi bu uzmanlaşmanın getirdiği konfordan yararlanarak, Kurat ve Kafesoğlu'nun yorumlarına değindikten sonra Başta, Ahmetbeyoğlu ve Gömeç üzerinden çözümleme yapmayı yeterli gördük.

Attila'nın karakterize edilmesi, henüz çocukluk yıllarının anlatıldığı satırlarda başlamıştır. Türk tarih tezi çerçevesinde gelişen eserlerin ilkinde Attila; cesur, akıllı, azimkâr ve milliyetperver olarak tasvir edilmiştir. Hatta küçük yaşına rağmen devlet işlerine karışmak istemesinin amcalarının hoşuna gitmediği, bu sebepten dolayı Roma Sarayına rehin gönderildiği de anlatıya eklenmiştir³. Bu ifadeler, aynı paragraf birebir kullanılacak şekilde, ders kitabına da yazılmıştır⁴. Türk Tarih Tezi

2 Son derece dikkat çekici bir anektod olarak; Attila'nın siyasi söylemler içerisinde, söyleyenin tavrını destekleyip meşrulaştıracak bir şekilde kullanılmasının ilk örneklerinden biri Mustafa Kemal'den gelmiştir. Gazi'nin *Nutuk* adı altında basılacak tarihi konuşmasında, siyasi münakaşa içinde olduğu Nureddin Paşa (Sakallı)'yı eleştirirken Paşa'nın Seyit olduğunu iddia etmesi ve dedelerinin büyük insanlar olmasıyla övünmesi karşısında, Attila'nın Bizans İmparatoru Theodosius'a verdiği "Ben de büyük ve asil bir milletin evladyım" cevabını tekrarlayarak Türk olmasının asil olmak için yeterli olduğunu söylemiştir. Bu hadise Attila'nın, dönem itibarıyla nasıl algılandığı hususunda iyi bir misal olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2004, s. 494.

3 *Türk Tarihinin Ana Hatları; Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi*, (Tıpkıbasım), İstanbul 2014, s. 376.

4 *Tarih II Orta Zamanlar*, İstanbul 1933, s. 23.

içerisinde ortaya atılan Attila imajı adeta genç cumhuriyet yönetiminin yetiştirmek istediği genç nesillerin bir tarifi gibidir. Genç Attila sahip olduğu hasletlerle adeta cumhuriyetin görmek istediği örnek vatandaşdır. Bu Attila her yaştan Türk'e örnek olarak sunulmaktadır⁵.

Tarih yazımı noktasında farklı motivasyonlara sahip çalışmalarda ise farklı Attila inşaları gözlenmektedir. Örneğin Hüseyin Namık'ın çalışmasında, Attila ilk hedefi tüm Hunları birleştirip Hun birliğini kurma düşüncesine sahip biri olarak karşımızdadır⁶. Tarih tezi içinde içerisinde, dönemin siyasi konjonktürü nedeniyle doğal olarak çok önemsenmeyen ve yer bulmayan bu hareket, Hüseyin Namık'ın Attila'sının hareket merkezini oluşturmaktadır. Buna paralel olarak Attila'nın askerî kabiliyeti de öne çıkartılmaktadır. Hüseyin Namık eserinde, Chalons Savaşı'nda Attila'nın askerlerine yaptığı konuşmaya yer vererek tarihi gerçekliği tartışmalı olan bir olayı anlatan bir alt metni tarih anlatısına dâhil etmiş olsa da Attila'nın büyük bir savaşçı olduğu yönündeki iddiasını destekler yönde bir anekdotu kazanmıştır denilebilir⁷. İleriki yıllarda yazılmış bir başka Attila biyografisi ise, savaşçı Attila'sını daha doğrudan ifadelerle ortaya koyarken; "Attila bütün büyük Türk başları gibi savaşçı bir padişahı. Ömrü kavga yerlerinde geçmiş ve bu savaşçılığı ile ki düşmanlarını ezerek büyük bir imparatorluk kurmuştur" demiştir⁸.

Nejdet Sancar'a ait olan bu Attila tasviri, 1943 yılında ortaya konulurken Sancar'ın Türkiye'de genele teşmil olamamış bir düşüncenin savunucusu olduğu hatıra getirilecek olursa neden kavga yerlerini Attila'nın ömrünü geçirdiği mekânlar olarak tasavvur ettiğini anlayabiliriz. Üstelik 1940'lı yılların değişken iç politikasına bağlı gelişmelerden, Sancar'ın da içinde bulunduğu ideolojik grubun çokça etkilenmiş olduğuna önceki bölümde değinildiği hatırlanırsa neden kendi hitap ettiği kesime, savaşçılığı ve kavgayı Attila üzerinden idealize ettiği sebepleriyle okunabilmiş olur.

Attila'nın savaşçı yanını parlatmak isteyen yazarlar kadar, büyük bir barış insanı olduğunu iddia eden tarihçiler de olmuştur. Attila'ya millî tarihlerinde çok önemli bir yer veren Macar milletinden olan büyük Türkolog ve tarihçi Gyula Moravcsik,

5 Benzer ifadeler Reşat Ekrem'in Çocuklar İçin Tarih Kitapları serisi içinden çıkan *Attila ve Hunlar*'ı içinde de mevcuttur. Reşat Ekrem, *Attila ve Hunlar*, İstanbul 1933, s. 25.

6 Hüseyin Namık Orkun, *Attila ve Oğulları*, 1933 İstanbul, s. 24.

7 Hüseyin Namık Orkun, *age.*, s. 69.

8 Nejdet Sancar, *Irakımızın Kahramanları*, İstanbul 1943, s. 17.

Attila'nın Roma'yı istila edip yakıp yıkmamasını, Got ve Vandal örneklerini de sunarak Attila'nın Roma İmparatorluğu'nun yerine kendi imparatorluğunu ikame ettirme gayesine bağlamıştır. Yazar bunu söylerken Attila'nın başlıca gayesi olarak "karışıklık ve yağmakârlık dünyasına umumi bir barış getirmek" düşüncesine sahip olduğunu eklemiştir⁹. Yazara göre adeta çökmek üzere olan *Pax Romana*'nın yerine konulmak istenen bir *Pax Hunno* mevcuttur. Bu yorumlama biçimi de değişiklik gösteren Attila imajlarından bir tanesini ortaya koymaktadır.

Attila imgesine şekil veren unsurlardan bir tanesi de Attila karakteri üzerinden o günkü siyasi figürlerin betimlenme çabası içinde olan ifadelerdir. Bir anlamda Attila ile siyasiler arasında bir özdeşlik bağı kurulmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilkiyle Reşat Ekrem'in yazdığı *Attila ve Hunlar*'da karşılaşılmaktadır. Anlatının içinde "Hunlar Attila'ya korkudan ziyade bir muhabbetle bağlılardı" şeklinde bir cümle geçmektedir. Bu ifade, Mustafa Kemal'in uluslararası alanda bir diktatör olarak anılmaya çalışıldığı¹⁰ bir ortamda, ülke içine Attila-Atatürk özdeşliği ile bir mesaj vermek istemiş gibi görünmektedir.

Hasan Cemil Çambel'in *Attila'dan Atatürk'e* adlı çalışması da buna benzer şekilde Atatürk ile Attila arasında doğrusal bir bağ kurmuş, Attila'nın on dokuz yıllık iktidarını tasvir ederken kırklı yılların terminolojisini Attila devrine uygulamış ve "tebaasını tek adamlığı altında yönlendirmeyi bildi" demiştir¹¹. Burada, daha önce değinildiği üzere Attila, Atatürk'ten başka dönemin millî şefi İsmet İnönü'ye de tarihî dayanak olarak sunulmuş, Attila'nın askerî başarısının kaynağı olarak gösterilen *Mars'ın Kılıcı* eserinin yazıldığı tarihlerde İsmet İnönü tarafından liyakatle kullanıldığı söylenmiştir. Hasan Cemil'in bu bölümde, Attila'nın askerî başarılarının büyüklüğünü anlatmak için seçtiği karşılaştırma örneği ise şaşırtıcıdır. O, Batı medeniyetinin en büyük cihangirlerinden İskender'i Attila'nın karşısına koymuş ve İskender'in sadece Asya'yı fethedip 13 yıl hüküm sürdüğünü, Attila'nın ise hem Asya hem de Avrupa'yı fethedip 19 yıl bunu muhafaza ettiğini iddia ederek İskender'i alt ettiğini söylemiştir¹². Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü de işte bu Attila ile başlayan silsilede onun ardılları olarak kendilerine yer bulmuşlardır.

9 Gyula Moravcsik, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Çev. Hüseyin Namık Orkun, Ankara 1938, s. 14.

10 H. C. Armstrong'un *Bozkurt* adlı eserinin alt başlığı *Bir Diktatörün Samimi Portresi*'dir. 1932 yılında yayınlanan bu eser sert yorumlar yapmıştır.

11 Hasan Cemil Çambel, *Attila'dan Atatürk'e*, İstanbul 1948, C I, s. 6.

12 Hasan Cemil Çambel, *age.*, s. 7.

Çeşitli amaçlara haiz bazı makyajlamalara maruz kalan tarihi Attila figürü, çok çok az olmakla beraber, o da satır aralarında olmak üzere zayıf yanlarıyla da anılmıştır. Bunlardan ilkinde, Attila yerleşmekten hoşlanmayan, dolaşmayı seven bir ruha sahip olarak tasvir edilmiştir¹³. Öyle ki, bu durum imparatorluğunun zayıflamasındaki başlıca amil olarak sunulmuştu. Tarih tezinin mantığıyla çelişen bu ifadenin yayınlanabildiği yıl ise 1943 olacaktı. İkinci olarak Türk Ansiklopedisindeki Attila maddesinde, Attila'nın hurafelere inandığı ve bu durumun onun yönetimini zayıflattığı söylenmiştir¹⁴. Bu ifadeler hiçbir şekilde anlatımın önüne geçirilmemiş olup, Attila'nın bir kahraman olarak 'süper insan' formundan, normalleşmeye başladığının işaretleri olarak algılanması yeterli olacaktır.

Tek Parti Dönemi sonrasının Attila imajlarına bakıldığında; Kurat Attila'nın büyük bir askerî ve siyasi deha olduğunu söylemiş ve onun devletini *büyük göçebe imparatorluklarından bir tanesi* olarak nitelendirerek Attila'yı Cengiz Han ile kıyaslamıştır.¹⁵ Böylelikle Attila Tek Parti Dönemi tarih yazımı içindeki nispeten Batılı formundan çıkartılarak Batı içerisindeki Doğulu bir hakana dönüştürülmüştür. Kafesoğlu da tarihin sayılı büyük simalarından bir tanesi olarak nitelediği Attila'nın Doğulu ve özelde Türklüğünden kati bir kesinlikle bahseder. Ona Türklüğün başbuğu Attila'nın nihai hedefi dünya hâkimiyetini tesis etmektir.¹⁶ Kafesoğlu'nun ifadelerinde romantik dil daha geri plandadır ve Attila hususunda verdiği tüm bilgileri Batılı ve özellikle Macar tarihçilerin çalışmalarına dayandırmaktadır.

Gyula Nemeth'den yaptığı çevirileri de olan Baştav ise daha canlı bir Attila portresi çizer. Eserinin tamamını Attila'nın hayat hikâyesine adayan Baştav, Hun tarihinin çeşitli boyutlarını (siyasi, dinî, ticari vs.) Attila'nın hayatı ile ilintilendirerek anlatmıştır.¹⁷ Burada dikkat çeken ise Attila, çalışmanın başlığının aksine, yüceltilmeden karakteristik özellikleri sayesinde başarıya ulaşmış olarak değil, tam tersine çevresindeki organizasyonun sağlamlığı ve kardeşi Bleda'nın yetenekleri neticesinde büyük sıfatını almış olarak resmedilmektedir. Ele alınan eserler içerisinde Attila'ya en mesafeli yaklaşan ve en menfi tabloda, onu imgeleştiren de Baştav'dır.

13 Runciman, "Orta Çağ Başlarında Avrupa ve Türkler", *Belleten*, 1943, C VII/S. 25, s. 47.

14 "Attila", *Türk Ansiklopedisi*, C IV. s. 195.

15 Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitapevi Yayınları, Ankara 1992, s. 20-21.

16 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 81.

17 Şerif Baştav, *Büyük Hun Kağanı Attila*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Attila imajını besleyen son kaynaklar olan Ahmetbeyoğlu ve Gömeç'in çalışmalarından ilki olan Ahmetbeyoğlu'nda Attila üstün kabiliyetli olarak nitelenmiştir. Buna ek olarak kendisini iyi yetiştirmesi de askerlik ve ülke yönetiminde sivrilip abisi Bleda'nın önünde yer alabilmesini sağlamıştır.¹⁸ Anlatı boyunca Attila büyük bir kumandan ve daha da önemlisi büyük bir devlet adamı olarak siyasi karakteriyle ortaya konmaktadır. Bu çalışmanın iç bütünlüğü ile de uyumludur, zira çalışma Avrupa Hunları'nın siyasi tarihini ortaya koymayı hedeflemektedir. Denilebilir ki bu çalışmada Attila imajı oldukça militarist bir çehreye bürünmüştür.

Son isim olan Gömeç'in Attila'sı ise bir önceki çalışmaya nispeten oldukça romantik bir tarzda inşa edilmiştir. Öncelikle Attila *çocukluğundan beri savaş ve devlet eğitimi almış, demir bilekli çelik yürekli bir Türk kahramanıdır*.¹⁹ Gömeç, kendisinden öncekilerden farklı olarak Attila'nın Batı karşısındaki konumu ve Batı'nın ötekisi olma özelliğine de değinmektedir. Gömeç, Attila adının Batıdaki Türk düşmanlığının temel dayanaklarından bir tanesi olduğuna işaret etmektedir.²⁰

Attila imajı inşa edilirken anlatının romantik öğeler taşımaktan giderek nesnel ve geçmişte gerçekte nasıl idiye sorusunun karşılığına doğru evrildiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte her tarihçinin ortaya koyduğu *Attila'sı* ile *kendi düşünce dünyasının* dışavurumunu yaptığını da belirtmeliyim. Kısaca bu şekilde özetlenebilecek Attila imgesinden sonra, bu imgenin ortaya konmasında bir yöntem olarak belirginleşen karşıtlık kurma yöntemi ve onun tespit ettiğimiz iki unsuru Attila-Bleda çatışması ve Attila-Aetius çatışması üzerinden Attila imgesine dair çözümlememize devam edeceğiz.

Attila-Bleda Çatışması

Tek Parti Dönemi Avrupa Hun tarihi anlatısında Attila'nın karakteri tasvir edilirken anlatının bir yerinde mutlaka, Attila'nın kardeşi (yaşça büyük olduğu bilindiğinden aslında ağabeyi) Bleda hep kendisine bir yer bulmuştur. Bleda figürü tarihî gerçekliğinden asla emin olunamayacak biçimde Attila'nın tam zıttı olarak resmedilmiştir. Yazarlar böylece, Attila'yı yüceltirken ona en yakın olan insan, kardeşi üzerinden böyle bir zıtlığı kurgulayarak 'Büyük Attila' imajının altını çizmişlerdir denilebilir.

18 Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 60 vd.

19 Saadetin Gömeç, *Dişi Kırdun Çocukları Türk Tarihinin Kahramanları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 29.

20 Saadetin Gömeç, *age.*, s. 34.

Tarihi anlatının geneli içerisinde kendisine çok az yer bulan Bleda, çalışmaların tümü göz önünde tutulduğunda iki ana klişe içinde yer almıştır. Bunlardan ilki en hafif tabirle “zayıf” olarak addedildiği, karakter analizlerinin yapıldığı kısımlardır. İkincisi ise ölümüyle ilgili yazılmış, genelde bir cümlelik ifadelerle sınırlandırılmış anlatı parçalarıdır. Çalışmalara kronolojik olarak bakıldığında, *Türk Tarihinin Ana Hatları*’nda “Bleda zayıf tabiatlı idi.” ve “Bleda ahmak ve yalnız eğlenceye düşkün olduğundan” ifadeleri görülebilecektir²¹. Aktarılan son cümle *Tarih II* ders kitabında da kendisine aynen yer bulmuştur²². Bu tasvirlerin, Bleda’yı sanki görmüşçesine yapıyor oluşu düşünüldüğünde ve Brion’un romanında ki Bleda tarifinde de benzer ifadeler kullanıldığı için, tarih tezindeki Bleda kurgusunda yine bu tarihî romandan etkilenildiği düşünülebilir²³. İkinci olarak, genç cumhuriyetin tek bir liderin arkasından giden, onun yol göstericiliğini benimsemiş yapısının, ikili yönetim tarzını olumlayacak bir anlatı kurgulaması, 1930-1931 gibi erken tarihlerde beklenebilir değildir.

Bununla birlikte, Hüseyin Namık kendi çalışmasında Bleda hakkında olumsuz bir ifade kullanmaz. Hatta Bleda’nın ölümüne kadar geçen süre içerisinde gerçekleşen tüm önemli siyasi olaylarda onun da adını Attila ile birlikte zikreder²⁴. Bleda’nın devlet içindeki hukuki ve fiilî durumu üzerindeki anlatı zamanla değişmeye başlamıştır. Bu durumun belirgin olan ilk örneği, İkinci Tarih Kongresi’nde verilen bir tebliğde gözlenebilir. Macar Türkolog Alfoldi, kadim bir Türk geleneği olarak nitelediği ve bir müessese olarak ele aldığı ‘çift krallık’ kurumunun en güçlü örneği olarak Attila-Bleda ikilisini gösterir²⁵.

Türk Ansiklopedisi’nde Hun ülkesi ikiye taksim edilip Doğu’yu Attila’nın, Batı’yı

21 *TTAH*, s. 376.

22 *Tarih II*, s. 24.

23 Marcel Brion, *Attila*, İstanbul 1931, s. 39. Attila ile ilgili romanlar söz konusu olduğunda özellikle Tek Parti döneminde ortaya çıkan bir Türk kahramanı Attila söylemini destekleyen bir eser olması itibarıyla Peyami Safa’nın Attila’sı ayrı bir yere sahiptir. Bu Roman hakkında müracaat edilebilecek bir çalışma için bakınız, Ahmet Özcan, “Yazarının Unuttuğu Roman: Attila”, *Peyami Safa*, ed. Beşir Ayvazoğlu-Selçuk Karakılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015. Özcan makalesinde, Tarih tezinin ihtiyaç duyduğu Attila imajının roman vasıtasıyla yaygınlaştırıldığına dikkati çekerken, hakkındaki tarihi verilerin kıt olduğu Attila özelinde ise bu imaj çalışmasını yapmanın (daha genelde İslam öncesi dönem Türk tarih yazımı içinde bu söylenebilir) yazara kolaylık sağladığını söylemiştir. Ahmet Özcan, *agm.*, s. 329.

24 Hüseyin Namık Orkun, *age.*, s. 25. Örneğin, Birinci Balkan Seferi anlatılırken Bleda’nın ordunun başında sefere çıktığı anlatılmıştır.

25 Alfoldi, “Türkler’de Çifte Krallık”, *İTTK*, s. 407.

ise Bleda'nın yönettiği aktarılır²⁶. Attila'nın hâkimiyetinin ilk yıllarında Doğu Roma ile mücadele etmiş, bu durumu yaptırın başlıca amil olmalıdır. Hâlbuki aynı süreçte Attila'nın Slav ve Germenlerin üzerine, Baltık Denizi'ne kadar hâkimiyet alanını genişleten seferler yapıp İskandinavya'ya kadar etkisini hissettirdiği artık bilinmektedir²⁷. Ansiklopedi maddesine ek olarak, Attila-Bleda ilişkisine dair farklı bir yorum Şükrü Akkaya'dan gelmiştir. Ona göre; Rua'nın ölümünden sonra Bleda hükümdar olmuş ancak kardeşinden çekindiği için ilk iş onu yönetime ortak etmiştir²⁸. Attila ile Bleda arasındaki hükümdarlık problemi üzerine yapılmış, Attila'yı suçlayan ve haksız gösteren tek yorum budur.

Attila tarihi içindeki Bleda yazını üzerindeki ikinci klişe, Bleda'nın ölümü problemidir. İncelenilen dönem kaynaklarının önemli kısmı, Bleda'nın bizzat Attila tarafından²⁹ ya da onun emriyle³⁰ öldürüldüğü noktasında mutabıktır. Sadece, 1953 yılında kaleme alınan Mustafa Baydar'ın *Attila*'sı bu vakayı tabii bir ölüm olarak ele almış, Bleda'nın öldürülmediğini, Attila'nın zaten yönetimde yeterince rahat olduğu için böyle bir ihtiyaç duymayacağını yazmıştır³¹. İlginç olan bir diğer nokta ise Bleda'nın hükmetme hakkı olmadığını ahmak gibi ifadeleri çekinmeden kullanan tarih tezi anlatısının çekirdeği olan *Anahatlar*, *Tarih II* ve *BTTK* tebliğleri ile Reşat Ekrem'in *Attila ve Hunlar*'ında Bleda'nın ölümüyle ilgili hiçbir bilgi verilmeyip, hadisenin görmezden gelinmesidir. Attila'nın dünyayı tek elden yönetme ülküsü uğrunda kardeşini bile ortadan kaldırabilmesi³², onun imajına ve sıradan insanlarla aynı şekilde düşünülmemesi iddiasına katkı sağlayabilir. Ancak tarih tezinin bu iddiayı görmezden gelmesini de tez ile yıkılmak istenen barbar Türk imgesinin yıkılmak istemesine bağlamak, doğru bir hareket olsa gerektir. Böylelikle, Batı'nın barbar anlatısını onaylayacak bir olay, anlatının dışında bırakılmış olacaktır.

Attila'nın, kardeşiyle olan ilişkilerine dair kronikler bir şey söylemese ve Bleda'nın ölümü üzerine, Priskos'un Attila'nın sarayı ya da ziyafeti örneklerinde olduğu

26 "Attila", *T.A.*, s. 192.

27 Ali Ahmetbeyoğlu, *age.*, s. 63.

28 Şükrü Akkaya, "Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri", *DTCF Dergisi*, 1944, C II/S. 4, s. 557.

29 Hüseyin Namık Orkun, *age.*, s. 28; Hasan Cemil Çambel, *age.*, S. 4; "Attila", *T.A.*, s. 192.

30 Şükrü Akkaya, *agm.*, s. 557.

31 Mustafa Baydar, *Tarihte Türk Kahramanları: Attila*, Üstünel Yayınevi, İstanbul 1953, s. 4.

32 Attila piyesinde, Attila'nın ilk karısı Keraka aynen bu şekilde konuşturulmuştur. Behçet Kemal Çağlar, *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 12.

gibi doğrudan ve açık bir anlatının olmamasına karşın bu iki tarihî hadise, çeşitli biçimlerde olacak şekilde, Avrupa Hun tarihi anlatısı içinde yerini almıştır. Bu var oluş, gözlenebildiği kadarıyla hiçbir zaman Bleda'nın kendi varlığıyla alakalı olmayıp Attila'nın hayatında olduğu için, olduğu kadar ve Attila imgesinin kurgulanmak istediği şekle göre biçimlendirilerek okuyucuya sunulmuştur.

Tek Parti Döneminin sonrasında, Attila anlatılarının kurgulanmasında karşıtlık kurma ve çatışma yoluyla tarihî kişilikleri ve olayları anlatmada bir azalma gerçekleşmiştir. Çalışmalardaki nesnellik çabası ve daha bilimsel (doğrusu bilimci) bir üslup kullanma kaygısı bu durumun ilk nedenidir. Doğu Avrupa sahasında çalışmalar yapan Kurat, Attila'nın ağabeyi Bleda'yı öldürdüğünü yazar³³. Ancak Bleda ile ilgili bahsedilen her şey bundan ibarettir. Kurat'ın Attila anlatısında bir sonraki başlıkta ele alınacak Aetius'tan ise hiç bahsedilmez.

Kafesoğlu, tarih tezindekine benzer şekilde Bleda'yı *Attila'nın aksine* eğlenceden hoşlanan ve enerjisi kıt olarak tanımlar³⁴. Bleda'nın sahip olamadığı özellikler üzerinden Attila'ya dair bir tanımlama yaparken, yazar iki kardeş arasında tam bir karşıtlık bağı kurmaktadır. Bununla birlikte Kafesoğlu, Attila'nın kardeşinin katili olmadığını açık bir dille yazmıştır³⁵. Kurat'ta olduğu gibi Aetius ile ilgili neredeyse hiçbir karakteristik özelliğine gönderme yapan cümle kurmayan Kafesoğlu, onu oldukça silik bir biçimde siyasi tarihin kronolojisi içinde yeri geldiğince kullanmıştır. Kafesoğlu'nun bu tavrı, tarih tezinden sonra yaşanan en büyük kırılmayı temsil etmektedir. İlerleyen yıllarda aynı ve yakın sahalarda çalışan araştırmacıların pek çoğu (az sonra iki tanesine işaret edilecektir) Kafesoğlu'nun izinden gitmişlerdir.

Attila ve Bleda'yı tam bir çatışma içinde gösteren ve kanonikleşen güçlü Attila zayıf Bleda söyleminin aksi bir yön belirleyen alternatif bir kurgu Baştav'dan gelmiştir. Ona göre meşru hükümdar olan ve tahta çıkan Bleda *neşeli ve hayatın tadını çıkartmasını bilen* bir adam olarak devletin idaresini yük kabul etmiş ve kardeşini iktidarına ortak etmişti³⁶. Bunun yanında Baştav, Attila'nın haris ve zorba bir karakterde olması nedeniyle ağabeyinin kendisinden çekindiğini ve tahtını paylaşmış olabileceğini de söylemektedir³⁷.

Anlaşılabileceği üzere, Baştav Attila imajını kurgulamak için Bleda ile karşıtlık kurma

33 Akdes Nimet Kurat, *age.*, s. 20.

34 İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 74.

35 İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 75.

36 Şerif Baştav, *age.*, s. 73.

37 Şerif Baştav, *age.*, s. 64.

yönteminden faydalanmıştır. Şu farkla ki, onun Attila'sı negatif özellikler yüklenmiş bir karakterdi ve karşına çıkartılan Bleda'da geride kalan literatürün aksine pozitif bir imaj çizmekteydi. Özellikle devlet işlerinde deyim yerindeyse beceriksiz olduğu ısrarla vurgulanmış olan Bleda, Başstav'da karşımıza Doğu Roma'dan düzenli artışlarla birlikte alınan verginin ve yürütülen başarılı diplomatik görüşmelerin mimarı olarak çıkmaktadır³⁸. Bleda'nın ölümü meselesine bakıldığında, Başstav'ın da hükümdarın kardeşi Attila tarafından öldürüldüğü tezine inandığı görülmektedir³⁹.

Sahada son dönemde kalem oynatmış olan Ahmetbeyoğlu ve Gömeç'in çalışmalarına bakıldığında, yukarıda işaret edildiği gibi Kafesoğlu tarafından ortaya konan ana damardan beslendiklerini söylemek yanlış değildir. Her iki metin de çatışma tezinin aksine veriler ortaya koymaktadır. Öncelikle Attila iktidarı kendi isteğiyle kardeşine bırakmış ve ölümü kardeşinin elinden olmamıştır⁴⁰. Buna mukabil Bleda için yine de *zevk ve sefaya düşkün karakterde olduğu*⁴¹ dolayısıyla da alt metinde hükümdarlık yapmaya kardeşi Attila'nın daha uygun olduğuna dair bir söylem de bulunmaktadır. Bunu tarih tezinden günümüze kalan küçük bir miras parçası saymak, bizce yanlış değildir. Her iki çalışmanın bir başka ortak özelliği ise Aetius'a değinmemeleri ya da başka bir şekliyle onu bir karakter olarak anlatıya dâhil etmemeleridir. Bu durum için de tarih tezinden güncel kalan bir başka küçük mirasın reddi tespitini yapmak mümkündür.

Attila-Aetius Çatışması

Attila imajı ortaya konulurken özellikle ömrünün son yıllarında, askerî gücünün zirvesindeyken karşısına, kendisine denk görülebilecek bir düşman figürü eklenmektedir. Bu şahıs Romalı komutan Flavius Aetius'tur. Attila'nın büyük askerî faaliyetleri ve askerî-politik başarılarını kazandığı ortamda, kendisine denk bir güce karşı savaşmamış olduğunun ima dahi edilmesi, Attila imgesine gerçekten zarar verebilirdi. Bu noktada Aetius anlatı içindeki yerini almış "Avrupa'da Attila ile karşılaşabilecek tek kumandan" sıfatıyla nitelendirilmiştir⁴². Aetius'a tarihî kurguda böylesi önemli bir rol verilebilmesinin nedeni, ihtimal dâhilindedir ki

38 Şerif Başstav, *age.*, s. 97, 108.

39 Şerif Başstav, *age.*, s. 108.

40 Saadetin Gömeç, *age.*, s. 30-31; Ali Ahmetbeyoğlu, s. *age.*, 67.

41 Ali Ahmetbeyoğlu, *age.*, s. 67.

42 *Tarih II*, s. 25; Mustafa Baydar, *age.*, s. 22.

Chalons Savaşı'nda Attila'nın kesin sonucu alamamış olmasındandır⁴³. Attila'nın bir kez için bile olsa yenilmediği bu şahsiyet, böylece tarih anlatısında daha basit bir rolle teçhiz edilmekten kurtulmuştur.

Aetius'un anlatısında Attila ile alakalı olmak üzere, gençlik yıllarında geleceğin Hun Hakamı'yla tanışmış oldukları kurgusu mevcuttur. Türk Ansiklopedisi bu konu üzerinde, ikilinin Attila'nın gençliğinde rehin kaldığı Novae şehrinde tanıştuklarını yazar⁴⁴. Bu daha önceden tanışıyor olma durumunun, her iki karakterin de ömürlerinin son yıllarında girecekleri mücadeleyi daha da dramatize edeceği düşünülebilir.

Aetius ile ilgili bir başka iddia aslen bir Hun olduğu yönündedir. Türk Tarihi'nin ana hatlarında dipnot atılarak "Aetius Roma hizmetine geçen bir Türk'tür"⁴⁵ denilirken bir yıl sonra basılan ders kitaplarında yine dipnotta olmak üzere "Aetius ismini taşıyan bu kumandan da Attila gibi Hun Türklerinden idi"⁴⁶ denilmiştir. Özellikle ikinci ifadede görüldüğü şekliyle Aetius hakkında doğrudan Attila kullanılarak Türklükle bir bağ kurulmaya çalışılmış, tarih tezi mantığı içerisinde bütün önemli mevkiilerde mutlaka Türklüğün bir izi olacağı düşüncesi kanıtlanmak istenmiştir.

Hüseyin Namık ise çalışmasında bu Türklük problemini bir nesil geriye taşımış, Aetius'un babasının Hun asıllı bir Roma Süvari Kumandanı, annesinin ise zengin bir İtalyan olduğunu söylemiştir. Aetius'un ömrü boyunca Roma hizmetinde Batı Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde sıcak çatışmalara girdiğini kaydeden anlatısı, aslında ona Türk denemeyeceğini, Aetius'un bir Roma ürünü olduğu ve Romalı sayılması gerektiğini iddia eder gibidir⁴⁷.

Aetius ile ilgili, Attila imgesine bağlanabilen son bilgi kırıntısı ise Attila'nın Chalons Savaşı gerçekleşmeden evvel fal baktırdığı ve duyduğu "Hunlar mağlup olacak ancak düşmanın kumandanı ölecek" kehanetinden bahsi geçen kumandanın Aetius olduğu sonucuna vararak yenilgi pahasına onun ölecek olmasından duyduğu hoşnutluk olmuştur. Aynı anlatıda Aetius, Attila'nın planlarını alt üst etmeye çalışan ve ona engel olan kumandan olarak tasvir edilmiştir⁴⁸. Dönem tarih

43 "Aetius", *TA*, C I, 1968, s. 162.

44 "Attila", *TA*, s. 192.

45 *TTAH*, s. 377.

46 *Tarih II*, s. 25.

47 Hüseyin Namık Orkun, *age.*, s. 66.

48 Hüseyin Namık Orkun, *age.*, s. 69-70.

yazımında Aetius'un, Batı Roma'nın gerçek Başbuğ'u olduğu şeklindeki ifade⁴⁹ göz önüne alındığında bu yorum da abartılı sayılmamalıdır. Bleda'nın arkasından, Attila imgesini tamamlayan ikinci karakter olan Aetius figürü de böylece anlatının bütünü içindeki yerini almıştır.

Tek Parti dönemi sonrası çalışmalarda ise Aetius imajının kullanımı gözle görülür bir düşüş yaşar. Yukarıda temas edildiği üzere bu dönemden kopuş Aetius ile Attila çatışmasının anlatıyı biçimlendiren bir öge olarak kullanılmasının da sonu olmuştur. Bu durumun tek istisnası, Attila'yı negatif karakterle betimlemesinde olduğu gibi yine Şerif Başstav olmuştur. Batı Roma ile Hun ilişkilerinin bozulmasından önceki süreçte Attila'nın dostu olarak tasvir edilen Aetius sonraki süreç içinde ise *Attila'nın en büyük rakibi Batı'nın Şampiyonu Aetius* olarak betimlenmiştir⁵⁰. Galya Seferi sonunda, Attila'nın birliklerini geri çekişi anlatılırken Aetius'un *Attila'ya kaçma fırsatı tanıdığı ve bu alicenap hareket karşısında Attila'nın minnet duymayıp aksine hakaret kabul ettiği* yorumu da Başstav'dan gelmiştir⁵¹. Attila'yı doğrudan doğruya Doğu-Batı çekişmesinin içine, Aetius ile çekişme bağlamında koyması bakımından da ismi geçen tarihçinin fark oluşturduğu söylenmelidir. Tüm bunlar, bir çalışma içinde bulduklarımız ve geri kalan çalışmalarda bulamadıklarımızla birlikte hepsi, Aetius imgesinin ve Attila-Aetius çatışmasının oldukça silik izlerini oluşturmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda, Türk tarihçiliğinde Attila imajı ve Attila imajını inşa etmenin bir yöntemi olarak karşıtlık kurma (çatışma) metodu incelenmeye çalışıldı. Buna göre Attila imajı temelde Tek Parti Dönemi ve sonrası olarak iki kısım içinde ele alınırken, bir yandan da imajı ortaya koymak amacıyla kullanıldığı ileri sürülen karşıtlık kurma yöntemi bağlamında değerlendirildi. Buna göre, büyük bir Türk Hükümdarı olarak bilinen ve kahramanlık figürleri ile (kendindeki olumlu karakter özellikleri ile) tasvir edilen Attila söyleminin yanında, ötekisi ile çatıştırılan ve çoğu zaman negatif özellikleri üzerinden gerçekte Attila'nın olumlu yanlarına işaret etmeyi amaçlayan bir anlatı mevcuttur.

Bleda ve Aetius bahsedilen çatışma yönteminde kullanılan iki temel karakterdir. Biri Attila'nın ağabeyi, ötekisi ise gençlikte dostu ve ilerleyen yıllarda en azılı düşmanı olacak olan Romalı bir generaldir. Her iki kahraman da hikâyelerde kendi anlatılarının ortaya konulması amacıyla değil Attila imajının güçlenmesi

49 "Aetius", *TA.*, s. 162.

50 Şerif Başstav, *age.*, s. 128-129.

51 Şerif Başstav, *age.*, s. 134.

için var olabilmış gibidirler. Bu durumun özellikle Tek Parti Döneminde oldukça güçlü biçimde kullanıldığı ortaya konulmuştur. Dönemin *ulus inşacı* ve fazlasıyla *üretken!* tarih anlayışının bir özelliği olarak imajların bu şekilde kullanılması anlaşılır bir durumdur. İlerleyen yıllarda tarihçilik anlayışının değişmesi ve görece pozitivist bir ruha ve nesnellik arayışına da yönelmesiyle (belki de geçmişte gerçekte ne olduysa o! isimli hayaletin de etkisiyle) anlatı içerisinde karşıtlık kurma yöntemiyle kurgulanan kısımlar budanmıştır.

Bununla birlikte, kurduğu anlatı içinde, tarihçinin söylediği şeyler ve bir de asıl söylemek istediği şeyler olduğuna inanan ve söylem analizini bu ilkeye dayanarak yapan bir araştırmacı olarak söyleyebilirim ki tarih yazımının icat edildiği günden günümüze tarihçiler ihtiyaç duydukları nispette benzer yöntemler kullanmışlar ve herhalde kullanmaya da devam edeceklerdir.

Kaynaklar

- Ahmetbeyoğlu, Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- Akkaya, Şükrü, “Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri”, *DTCF Dergisi*, 1944, C II/S. 4.
- Alfoldi, “Türkler’de Çifte Krallık”, *İTTK Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2004.
- “Aetius”, *Türk Ansiklopedisi*, ed. Agâh Sırrı Levend, C IV, MEB Basımevi, Ankara 1950.
- “Attila”, *Türk Ansiklopedisi*, ed. Agâh Sırrı Levend, C IV, MEB Basımevi, Ankara 1950.
- Baştav, Şerif, *Büyük Hun Kağanı Attila*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Baydar, Mustafa, *Tarihte Türk Kahramanları: Attila*, Üstünel Yayınevi, İstanbul 1953.
- Brion, Marcel, *Attila*, İstanbul 1931.
- Collingwood, R. C., *Tarih Tasarımı*, Doğubatu Yayınları, çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara 2013.
- Çağlar, Behçet Kemal, *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- Çambel, Hasan Cemil, *Attila’dan Atatürk’e*, İstanbul 1948.
- Gömeç, Saadetin, *Dişi Kurdun Çocukları Türk Tarihinin Kahramanları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Attila ve Hunlar*, İstanbul 1933.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitapevi Yayınları, Ankara 1992.
- Moravcsik, Gyula, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, çev. Hüseyin Namık Orkun, Ankara 1938.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Attila ve Oğulları*, 1933 İstanbul.
- Özcan, Ahmet, “Yazarının Unuttuğu Roman: Attila”, *Peyami Safa*, ed. Beşir Ayvazoğu-Selçuk Karakılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Runciman, “Orta Çağ Başlarında Avrupa ve Türkler”, *Bellekten*, 1943, C VII/S. 25.

Sancar, Nejdet, *İrkımızın Kahramanları*, İstanbul 1943.

Tarih II Orta Zamanlar, İstanbul 1933.

Türk Tarihinin Ana Hatları; Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi, (Tıpkıbasım), İstanbul 2014.